

De Loden Venus: biografieën van vijf beroemde vrouwen door hun dochters

Rosemarie Buikema
Kampen (Kok) 1995
246 blz., f 39,90

In april 1997 hield Carol Thatcher voor de *Observer* een dagboek bij waarin ze verslag deed van de Britse verkiezingen. Onder de zakelijke politieke verslaggeving ging een persoonlijk verhaal schuil over een ingewikkelde dochter-moeder relatie. Als de enige dochter van de enige vrouwelijke Eerste Minister die Engeland heeft gehad, neemt Carol Thatcher een unieke positie in. Tegelijkertijd blijkt uit het dagboek dat die positie een tragische is: ze beschrijft zichzelf uitsluitend in relatie tot Margaret Thatcher en lijkt geen eigen identiteit te hebben. Het is een symbiose die blijkbaar ten koste van de dochter is gegaan.

Het is deze ambivalente positie die Rosemarie Buikema onderzoekt in haar proefschrift *De Loden Venus: biografieën van vijf beroemde vrouwen door hun dochters*. De beroemde moeders zijn de Amerikaanse antropologe Margaret Mead (1901-1978), de Engelse kunstenares Vanessa Bell (1879-1961), de Tsjechische journaliste Milena Jesenska (1896-1944), de Zweedse politica Alva Myrdal (1902-1986) en de joods-Russische schrijfster Anzia Yezierska (1882-1970). De biografieën die hun dochters over hen schreven, door Buikema 'dochterteksten' genoemd, verschenen in de periode 1984-1991.

In haar analyse van deze dochterteksten beperkt Buikema zich niet alleen tot de vraag welke informatie wordt gegeven over het autobiografische subject, in dit geval de beroemde moeder. Haar door de narratologie geïnspireerde aanpak gaat ervan uit dat deze dochterteksten, net als gewone romans, geanalyseerd kunnen worden met behulp van narratologische concepten als bijvoorbeeld de verteller. Buikema neemt niet voetstoots aan dat de dochter het ware verhaal over haar moeder vertelt, maar analyseert de positie die de dochter inneemt als verteller van een verhaal over haar moeder. De dochter is ook op een tweede narratief niveau belangrijk. Als biograaf/verteller geeft ze vorm aan een verhaal waarin zij zelf optreedt: als dochter van haar beroemde moeder is ze een personage in het biografische verhaal. Ze vertelt als het ware haar eigen levensverhaal door middel van het schrijven over haar beroemde moeder. Deze dochterteksten kunnen dus gezien worden als een fascinerende combinatie van biografie en autobiografie.

Wat Buikema's analyse zo ingenieus maakt, is dat ze bovengenoemde narratieve lagen niet apart bespreekt, maar een scherp oog heeft voor de spanningen tussen de positie van de dochter als biograaf/verteller, de dochter als een personage in het levensverhaal van de moeder

en de stem van de moeder. Dat is vooral het geval in haar analyse van *Anzia Yezierska: a writer's life*, de biografie van de joods-Russische schrijfster Yezierska door haar dochter Louise Henriksen Levitas. Buikema bespreekt de spanning die in de loop van de biografie ontstaat tussen de positie van de dochter als biograaf/verteller, de geschiedenis van het personage Louise en de stem van haar moeder Yezierska. Deze posities verschuiven ten opzichte van elkaar en het effect is verrassend: ondanks de geringe rol die de jonge Levitas heeft gespeeld in het leven en werk van haar moeder slaagt ze er toch in de thematisering van de moeder-dochter relatie, en daarmee zichzelf, in te schrijven in Yezierska's levensverhaal. Volgens Buikema is dat een belangrijke functie van deze dochterteksten.

Voor de dochters is het schrijven van de biografieën een vorm van zelfbevestiging: 'Levitas beheerst meer en meer het perspectief op de gebeurtenissen, waarmee de vestiging van haar positie als verteller, als vormgeefster van haar eigen subjectiviteit, in de plaats komt van een expliciete drang om de woorden van haar moeder te corrigeren' (p. 89). Ook de biografie van Jana Cerna wordt om die reden positief beoordeeld. Jana Cerna drukt haar eigen stempel op het levensverhaal van haar moeder Milena Jesenska. Ze schrijft zichzelf als personage in haar moeders geschiedenis in en nuanceert publieke representaties van Jesenska. Dat laatste is uiteraard ook een functie van de dochterteksten. De positie waarin de dochters verkeren stelt hen, net als Carol Thatcher, in staat unieke informatie te verschaffen over de moeders. Catherine Bateson, Angelica Garnett, Jana Cerna, Sissela Bok en Louise Henriksen Levitas schreven biografieën over hun moeders om een stem te hebben in openbare discussies over deze beroemde vrouwen: 'het verschil tussen de openbare verhalen en de geschiedenis van de ervaringen en de belangen van de dochters vormt in alle gevallen een belangrijk motief achter het schrijven van een biografische tekst over de moeder' (p. 15).

Naast het feit dat *De Loden Venus* volop recht doet aan de complexiteit van deze dochterteksten is het ook om een andere reden een belangrijke studie. Buikema levert een bijdrage aan debatten die het belang van de afzonderlijke dochterteksten overstijgen. Haar feministische inzet – het leveren van kritiek op culturele stereotypen van moeders en vrouwen in onze westerse samenleving en haar zoektocht naar andere representa-

ties van de moeder-dochter geschiedenis – is in het hele boek aanwezig. Daarnaast bespreekt *De Loden Venus* het poststructuralistische debat over de problematiek van het vertellen over de ander. Centraal daarin staat ‘de vraag naar de toeëigening en het effect ervan op het beeld van een historisch subject’ (p. 33). Daarmee samenhangend worden ook de biografie als genre en het exemplarische en/of unieke karakter van biografische personages geproblematiseerd. Tijdens de verdediging van het proefschrift bleek dat deze problematisering geen overbodige luxe is in een tijd waarin sommige biografen de biografie beschouwen als een transparante en ware weergave van een leven, vaak een mannenleven.

Ik heb maar twee punten van kritiek. Het eerste punt betreft de afwezigheid van een verantwoording van de keuze van de bronnen. Ik had graag vernomen waarom Buikema juist deze dochterteksten heeft uitgezocht als onderzoekscorpus. Daarnaast heb ik de indruk dat Buikema’s sympathie voor Catherine Batesons biografie van Margaret Mead haar lezing van Angelica Garnetts boek negatiever heeft beïnvloed dan misschien nodig was. In een interview in *Opzij* noemde Buikema Catherine Bateson een ‘geslaagde’ biografe, in tegenstelling tot Angelica Garnett. Uit *De Loden Venus* komt Bateson naar voren als een verteller die zelf-reflexief is en zichzelf positioneert als een samengesteld ‘ik’. Ze is zich bewust van de fragmentatie en onvolledigheid van haar verhaal over haar moeder Margaret Mead en schept ruimte voor lesbische subjectiviteit. Deze eigenschappen worden door Buikema’s poststructuralistische en feministische aanpak extra belicht en gewaardeerd.

Garnetts biografie van Vanessa Bell voldoet in Buikema’s analyse niet aan bovengenoemde criteria. Garnett wordt beschreven als een vaderskind dat nauwelijks ambities had, zich willoos in huwelijken stortte, zich amper boven haar eigen verhaal uitschrijft en in haar biografie van Vanessa Bell een negatief beeld

schetst van haar moeder: ‘de moeder is hier meer dan in welke andere hier behandelde tekst object van exploratie in plaats van een handelend en sprekend subject’ (p. 132). Hoewel ik het met deze observatie eens ben, had ik bij het lezen van dit hoofdstuk de indruk dat de biograaf/verteller Garnett impliciet be- en veroordeeld wordt. Een voorbeeld hiervan is te vinden op pagina 111 waar Buikema stelt: ‘de verteller weet mij niet voor zich in te nemen op het niveau van het verhaal’, zonder zich af te vragen waarom dit noodzakelijk is. Haar analyse is op die momenten prescriptief in plaats van descriptief of analytisch. Bovendien blijkt uit de citaten die Buikema geeft dat Garnett zich wel degelijk bewust was van haar verafgoding van haar vader Duncan Grant: ‘I had always adored him and was quite uncritical’ en ‘in his presence I had the sensation, a false one as it turned out, of being a whole and integrated person’ (p. 116). Buikema maakt overigens wel melding van de irritatie die Garnett bij haar oproept – ze spreekt over haar ‘moeizame verhouding’ met deze dochtertekst (p. 111) – en op andere punten is het hoofdstuk zeer de moeite waard, vooral waar het de metaforiek van water en de toepassing van begrippen uit de beeldende kunst betreft.

Buikema eindigt *De Loden Venus* met de constatering dat haar eigen boek net als de dochterteksten gelezen kan worden als een zelfportret: ‘uiteraard heb ik op mijn beurt in de materialisering van de portretten van de besproken moeders en dochters een zelfportret geschreven. ...het is aan de lezer de contouren van dat portret te ontwaren’ (p. 231). Ik kan lezers aanraden gehoor te geven aan deze oproep. Ook als zelfportret is *De Loden Venus* de moeite waard.

Christien Franken